

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1997 metai

INSTITUTE OF LITHUANIAN HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1997

VILNIUS 1998

INSTITUT FÜR LITAUISCHE GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1997

VILNIUS 1998

UDK 947.45
Li 237

Redakcinė komisija
Vytautas MERKYS (pirm.), Antanas TYLA (pirm. pavaduotojas),
Vacys MILIUS, Gediminas RUDIS, Rita STRAZDŪNAITĖ (sekretorė),
Gintautas ZABIELA

Redakcinės komisijos adresas:
Kražių g. 5, 2001 Vilnius

Išleista Lietuvos istorijos instituto užsakymu

ISSN 0202-3342
ISBN 8896-34-025-X

MUMS RAŠO

IŠKIRTOS LIETUVIŠKUOSE PUSAPVALIUOSE LYDINIUOSE

Iškirtų lietuviškuose pusapvaliuose lydiniuose klausimas susilaukė nemažo dėmesio istoriografijoje. Naujausios nuomonės dėl iškirtų paskirties atsispindi Z. Dukos¹ ir E. Gudavičiaus² darbuose. Z. Duksa iškirtas vadina įkartomis. Tai klaidingas pavadinimas, nes lydiniuose ne įkirtinėti, o iškirtinėti maži sidabro gabaliukai. E. Gudavičius žymes lydiniuose vadina įkirtimais. Taigi taip pat klysta.

Anot Z. Dukos, „įkartos greičiau yra susijusios su sidabro lydinių liejimu negu sidabro tikrinimu: įkartomis pažymima sidabro praba bei kitų metalų ligatūra“³. E. Gudavičiaus nuomone, iškirtomis tikrinta sidabro kokybė bei žymėta nuosavybė⁴. Kaip matome, istoriografijoje gyvuoja dvi visiškai priešingos viena kitai nuomonės dėl iškirtų lydiniuose paskirties. Šiame straipsnyje norime toms abiem nuomonėms paprieštarauti.

Z. Duksa surinko duomenis apie iškirtų skaičių 397 lydiniuose⁵. 64 lydiniuose iškirtų visai nėra. 207 lydiniuose yra viena ar dvi iškirtos. Taigi didžiojoje dalyje lydinių iškirtų nėra arba jų tėra viena kita. Iškirtų nebuvimas ar jų minimalus kiekis lydiniuose verčia abejojti, kad jos susijusios su nuosavybės ar sidabro prabos žymėjimu. Kažin ar jos susijusios su sidabro kokybės tikrinimu. Ir štai kodėl.

XIV a. lydiniuose nuosavybė būtų pažymėta ne primityviais žymenimis, o ženklais. Ženklų, išskyrus kelis atvejus, lydiniuose nėra. Sidabro praba lydiniuose nežymėta dėl to, kad tai nebuvo prasminga. Z. Duksa pažymi, kad lydiniai be iškirtų ir su viena iškirta yra blogesnės prabos už tuos, kuriuose yra daugiau iškirtų. Vadina si, padarius papildomų iškirtų, buvo galima „pagerinti“ lydinio kokybę. Tai kertasi su gyvenimo logika, nes išeina, kad bet kas galėjo klastoti lydinių sidabro kokybę.

¹ Z. D u k s a, Pinigai ir jų apyvarta, *Lietuvių materialinė kultūra IX–XIII amžiuje*, Vilnius, 1981, t. 2, p. 83.

² E. G u d a v i č i u s, *Žymenys ir ženklai Lietuvoje XII–XX a.*, Vilnius, 1980.

³ Z. D u k s a, min. veik., p. 108.

⁴ E. G u d a v i č i u s, min. veik., p. 83–87.

⁵ Z. D u k s a, min. veik., p. 109.

Ji buvo tikrinama ne iškirtomis, o kalinėjant lydinį arba įpjaustinėjant lydinio pado ar iškirtų kraštus. Kad kokybė minėtu būdu nebuvo tikrinama, rodo ir tai, jog rusiškuose, totoriškuose, prūsiškuose ir livoniškuose lydiniuose iškirtų nėra.

Iškirtų lietuviškuose pusapvaliuose lydiniuose paskirtį galima labai lengvai paaiškinti. Lydiniai buvo gaminami laikantis tam tikros svorio normos. Kadangi ne visada pavykdavo nuliedinti reikiamo svorio lydinį, perteklinis svoris buvo mažinamas iškertant mažus sidabro gabaliukus lydinio nugarėlėje. Tiesa, yra mažesnio už normą svorio lydinų, bet vis vien su iškirtomis. Čia gal turime reikalą su apgavytėmis arba su nepavykusiais svorio normavimo atvejais. Kartais lydiniai buvo gaminami formose, padarytose naudojant senus lydinius su iškirtomis. Tuose lydiniuose yra iškirtų, neturinčių nieko bendra su svorio reguliavimu.

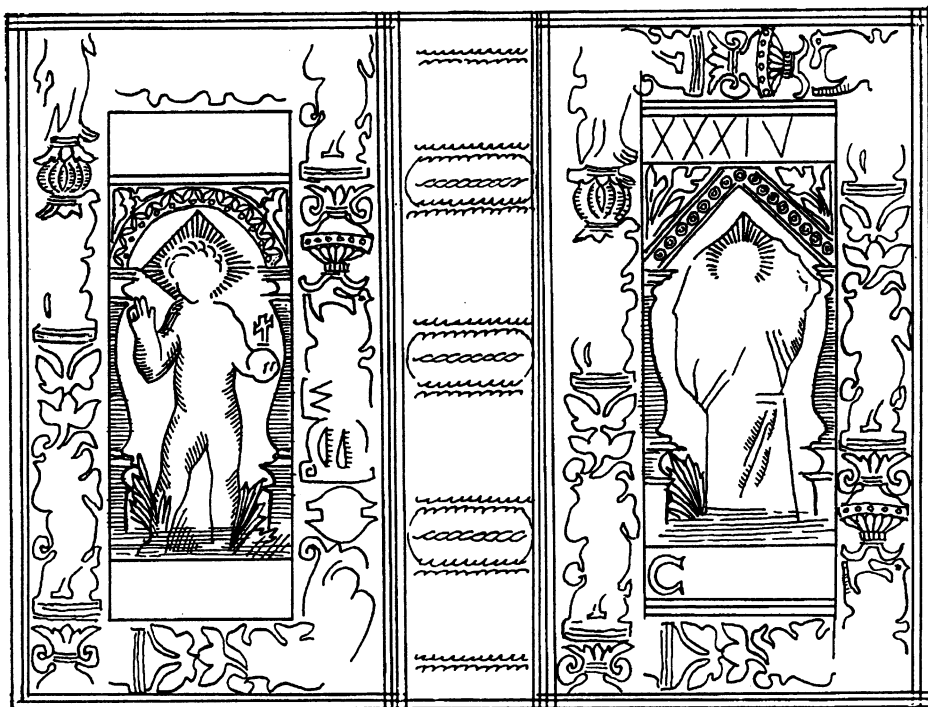
Eugenijus I v a n a u s k a s

DAR VIENAS INKUNABULAS?

1996 m. vasarą, kasinėjant Vilniaus žemutinės pilies valdovų rūmus, Pietinių vartų bokšto rūsyje, mūrytame XV a., gotikos laikais, juodoje šlapioje žemėje buvo rasta daug organinės kilmės dirbinių: tekstilės lopinėlių, gana retų medžio dirbinių, odinių batų liekanų. Sprendžiant iš jų susidėvėjimo, kitų radinių ypatybių, bokšto rūsys XV–XVI a. riboje buvo atmatų duobė, į kurią buvo pilamos virtuvės atliekos, metami nuplyšę batai (prieš tai nuėmus nuo jų metalinius pagražinimus), blogai išdegti puodai, o ir gerųjų – duženos, nuvytusios gėlės (žiedadulkių analizė parodė neįtikėtiną jų gausumą ir rūmų menes puošusių augalų retumą bei egzotiškumą) ir pan. Tarp šių aukso vertės (mokslo prasme) „šiuokšlių“ pasitaikė vienas rečiausių radinių – odinis knygos viršelis.

Kad tai knygos viršelis, abejonių beveik nėra. Alternatyva galėtų būti tik dėžutė-slėptuvė, tačiau ši slaptavietė buvo daroma taip, kad nesiskirtų iš kitų lentynoje stovinčių įrištų knygų, todėl bet kuriuo atveju galima kalbėti apie knygos įrišimą.

Išvalytas ir konservuotas glicerino, vandens ir spirito mišiniu bei įriebintas radinys tapo mokslinių tyrimų objektu, sukėlusiu daugybę klausimų ir minčių. Kodėl knyga, viduramžiais buvusi tikrų tikriausia retenybė ir brangenybė, pakliuvo į atmatų duobę? Ar ji yra viena iš inkunabulų (priminsime, kad inkunabulais laikomos knygos, išleistos iki 1500 m.), ar tai ankstyvojo renesanso knygos viršelis? Kokia knygos kilmė, kur ji buvo įrišta? Ar tai buvo rankraštis, ar spaudinys? Galų gale kurio Lietuvos kunigaikščio aplinkai galėjo priklausyti? Pati knyga, kuria lengviausiai būtų galima atsakyti į šiuos klausimus, žinoma, neišliko, todėl tenka remtis tik išoriniais – knygos įrišimo – požymiais.

Knygos formatas nedidelis: aukštis buvęs 13,3 cm, plotis – 7,3 cm, storis – 3 cm. Tai leistų ją priskirti prie renesansinio laikotarpio leidinių, kai didžiųjų foliantų su mediniais kietviršiais buvo atsisakyta ir pereita prie mažesnių knygų su lengvesniais – kartoniniais, nors kurį laiką net ir mažų knygų viršeliams sukietinti dar buvo naudojamas medis, dažniausiai ąžuolas. Tačiau kietviršiai irgi neišliko.

Iš pradžių buvo manyta, kad tai pusfabrikatis ar nepavykęs gaminytis – tuo lengviausiai paaiškinamas jo „nereikalingumas“, tačiau geriau apžiūrėjus įsitikinta, jog mūsiškė knyga buvusi įrišta. Apie tai liudija 0,5–1,3 cm užlankstyti ir net kai kur sukibę (suklijuoti?) viršelio kraštai, beje, tam tikslui buvę suploninti iki 0,09 cm, tuo tarpu kitur odos storis 0,13 cm; taip pat virvių, kuriomis knyga buvusi susiūta, įspaudai nugarėlėje.

Paaikėjo ir tai, kad kietviršiai pirmiau buvo aptraukti oda, o tik paskui puošti įspaudais, nes viršelio puošyba atrodo pakankamai tvarkingai, tuo tarpu aptraukiant kietviršį jau puošta oda, galimos gana šurkščios paklaidos. „Klijuodamas ant viršelio iš anksto išpaustą odą, knygrišys negalėdavo jos visai tiksliai pritaikyti, todėl visuomet pastebima asimetrija tarp išpausto ornamento ir viršelio kraštų bei jo cen-

tro. Nuo XVI a. knygrišiai beveik visuomet plokšteles, ruletes ir kitus spaudus įspausdavo į užklijuotą odą, todėl ornamentai yra tinkamoje vietoje¹.

Peršasi išvada, kad dėl kažkokių priežasčių knygos viršelis buvo nuimtas. Yra žinoma, kad XV a. vienuolynų bibliofilai kaupė ir atnaujino vienuolynų bibliotekas. Atnaujindavo ne vien rašydami naujas ar perrašinėdami senas, būdavo atnaujinama ir senus knygos viršelius pakeičiant naujais. Knygos odiniams viršeliams susidėvėjus, metalinės detalės būdavo nuimamos ir uždedamos ant naujo viršelio, o senasis – išmetamas. Tokiu būdu žuvo daugybė senų įrišimų².

Galbūt mūsų viršelis ir yra vienas iš tų „pražuvėlių“? Tuomet kyla klausimas apie knygrišio egzistavimą Lietuvos valdovo dvaro aplinkoje. Juk ne tik vienuolynų vyriausybė viduramžiais buvo suinteresuota savo bibliotekų kaupimu ir tvarkymu, bet ir pasaulietinė valdžia, kuri irgi siekė turėti geriausią ir turtingiausią biblioteką, kitaip ką gi būtų padovanojęs XVI a. mokslo centrą sostinėje kuriantiems jėzuitams Žygimantas Augustas (valdė 1544–1572 m.)?

Sprendžiant iš viršelyje įspausėtų paveikslų siužetų, jos turinys turėjęs būti liturginis. Tokiu atveju – parankinė, nešiojama knyga, o tai pateisina mažą jos formatą. Viršutiniame kietviršyje, stačiakampiam lauke, – neryškiai įspausstas spėjamas švč. Mergelės Marijos su kūdikiu ant rankų(?) ir apskritų(?) spinduliuojančiu nimbu virš galvos atvaizdas, įrėmintas į baliustrą, viršuje sujungtą trikampė arka, kuri puošta dvigubais apskritimais; kampuose – gėlės (lelijos?). Apatiniame lauke, kairiajame pakraštyje, – labai aiški raidė „C“ bei keletas neryškių įbrėžimų, kurių nepavyko iššifruoti, viršutiniame – aštrių įrankiu neryškiai įbrėžtas romėniškas skaičius „XXXIV“. Viršelio pakraščiai buvę puošti smulkiu 1,5 cm pločio pasikartojančiu geometriniu-augaliniu ornamentu, dabar vietomis išnykusiu. Apatiniame kietviršyje tokiam pat lauke pavaizduota nuogo berniuko figūra. Tai Kristus Laimintojas, pakėlęs dešinę ranką užlenktais bevardžiu ir mažuoju pirštais. Kairiojoje rankoje – imperijos obuolys su romėnišku kryžiumi. Virš alyvos – trikampis spinduliuojantis nimbas. Šonuose – tokios pat baliustros, šikart sujungtos pusapvalė arka, puošta lankeliais, trikampaiais ir apskritimais; kampuose – gėlės. Viršutinis ir apatinis laukai – tušti. Viršelio pakraščiai puošti tokiu pat pasikartojančiu ornamentu. Abi centrinės figūros pavaizduotos iki blauzdų įbridusios į tyškantį pusralais vandenį.

Ne tik įrišimo principas, bet ir viršelio puošyba padeda nustatinėti knygos kilmę ir chronologiją. XV a. pabaigoje viršelių puošybai pradėtos raižyti plokštelės su sudėtingais ornamentais ir net paveikslais. „Ankstyvosios plokštelės žymiai skyrėsi nuo vėlesnių, jau XVI a. vartotųjų. Senesnės plokštelės dažniausiai būdavo apvedžiotos įvairiais raštais, o XVI a. – tiesiomis linijomis apvestais stačiakampiais.

¹ H. Schreiber, *Einführung in die Einbandkunde*, Leipzig, 1932, p. 152, 153.

² E. Laucevičius, *Knygų įrišimai*, Vilnius, 1976, p. 9, 30.

Plokštelės būdavo daromos porinės, abiem kietviršiams skirtingos. Jos dažniausiai išgraviruojamos abiejose vieno metalo gabalo pusėse³. Rastasis viršelis irgi puoštas išpaudais, naudojant greičiausiai dvipusį metalinį plokštelės spaudą centrinėms figūroms, bei rulete, kuria centriniai paveikslai buvę įrėminti. Ruletės Europoje buvo naudojamos jau nuo XV a. antrosios pusės⁴. Puošiant odinį viršelį naudojantis rulete, susikirtimo vietos dažniausiai būna netvarkingos. Aptariamajame viršelyje sankirta labai neryški, todėl ir apie defektus spręsti sunku. Aišku kita: ornamentas, kuris kartojasi kas 4,5 cm, nėra simetriškas, o tai dar kartą įrodo jo priklausymą XV a. pabaigai arba XVI a. pradžiai, nes vėlesniais laikais į išpaudo simetriškumą buvo kreipiama daugiau dėmesio⁵. Įrėminimui buvęs naudotas ir rėžtukas; juo viršuje ir apačioje nubrėžtas apatinio viršelio paveikslas rėmas; viršutinio kietviršio figūra tose pačiose vietose įrėminta dviguba išpausta linija. Ant viršelio nugarėlės gana aiškiai įžiūrimi virvelės išpaudai, kuriais apvedžioti storesnių įrišimo virvių atspaudai. Jokios kitos puošybos ant nugarėlės nėra.

Viršelio puošimas piešiniu priklauso pereinamajam periodui, odoje išpjaustytus ornamentus keičiant į įvairiais spaudais padarytus papuošimus. „Sudėtingesniuose piešiniuose dažniausiai būdavo vaizduojama madona su kūdikiu arba šventųjų figūros. Tokių įrišimų, datuotų XV amžiumi, išliko tik keletas dešimčių“⁶. Piešiniai neišnyko ir vėlesniais laikais. Aptariamąsias knygas viršelio abudu kietviršiai puošti centrinėmis figūromis. Sunku patikėti, kad šie išpaudai buvo padaryti vienkartinio spaudu – jų turėtų būti ir ant kitų XVI a. pradžios knygų, saugomų jeigu ne Lietuvos, tai Lenkijos ar Vokietijos bibliotekų fonduose. Galbūt ateityje, atsiradus šio įrišimo analogams, bus galima tiksliau jį datuoti, remiantis išlikusiais spaudiniais. Kol to nėra padaryta, remtis galima tik ištirtojo bokšto rūsio chronologija – XV–XVI a. riba. Vėliau knyga arba jos viršelis ten pakliūti negalėjo, nes rūsys nuo antžeminių patalpų buvo atskirtas grindimis.

Kartais ant viršelio būna išpausta data, kuri rodo, kada knyga buvusi įrišta. Įrišimo data dažniausiai nesutampa su leidimo data, būna gerokai vėlesnė. Tad ką reiškia romėniški skaitmenys viršutiniajame kietviršyje, pažymėti įbrėžimais? Galbūt tai ir yra knygos įrišimo data – 1534 m., tiksliau – jos paskutiniai skaitmenys? Tuomet galima kalbėti apie dLk Žygimanto II (Senojo) (valdė 1506–1548 m.) knygų rinkinį, tiksliau – renesansinių įrišimų, nors pats spaudinys ar rankraštis galėjęs būti ir XV a., ko šiuo atveju įrodyti neįmanoma. Tačiau ar tai iš tiesų data? Patys įbrėžimai gana neryškūs, negilūs, negrabiai atlikti, todėl kyla abejonių dėl jų tikrumo, veikiausiai – atsitiktiniai.

³ Ten pat, p. 44.

⁴ Ten pat, p. 81.

⁵ H. S c h r e i b e r, min. veik., p. 158.

⁶ E. L a u c e v i č i u s, min. veik., p. 37.

Ką reiškia minėtoji raidė „C“? Jeigu ji būtų įspausta centre, būtų galima ją traktuoti kaip knygos pavadinimo trumpinį, nes ankstyvuoju knygrišystės laikotarpiu ant viršelio visas knygos pavadinimas nebuvo rašomas. „XV a. gotiški įrašai viršeliuose, nusakantieji knygos turinį, dar buvo trumpi, kai kada tokie lakoniški, kad iš jų net sunku suvokti, kokį sutrumpintą knygos pavadinimą knygrišys norėjo pateikti <...>. Apie 1500 m. knygos pavadinimas jau išspaudžiamas auksu viršutiniame kietviršyje“⁷.

Galbūt „C“ yra ne kas kita kaip knygrišio ženklas? Tačiau dažniausiai duomenys apie knygrišį būdavo „užkoduojami“ dekore. „Reikšmingus išpaudus sunku atpažinti. Ereliai, liūtai, rožės, dvilypės lelijos galėjo būti grynai dekoratyviniai elementai, bet galėjo taip pat reikšti asmens, vietos bei įstaigos pavadinimą, asmens ženklą ir kt.“⁸ „Knygų įrišimuose matomi inicialai, monogramos, vardai ir herbai, jei nesudaro ruletės ar plokštelės sudėtinės ornamento dalies, dažniausiai liečia ne knygrišį ar raizytoją, bet įrišimą užsakiusį knygos savininką“⁹.

Raidė „C“ yra viršutinio kietviršio apatiniame tuščiajame lauke ir, mūsų požiūriu, dekorui nepriklauso, be to, ji gilesnė ir ryškesnė už kitus viršelyje esančius ornamentus, o tai leidžia daryti išvadą, kad ji buvo įspausta gerokai vėliau už knygos įrišimą. Raidės išpaudas įdubęs, o tai rodo, kad jis padarytas jau po įžymiojo vokiečių spaustuvininko J. Gutenbergo išradimo – knygų spausdinimo, t. y. po 1456 m. Iki spaudos išradimo knygrišiai darydavo įdubusius pavienių raidžių spaudus; tuomet jų išpaudai odoje būdavo iškilūs. Vėlesnės – įdubusios raidės buvo dažomos įvairiomis spalvomis, tačiau spalvoti išpaudai odoje būdavo nepatvarūs, dažai greit nusitrindavo¹⁰. Taip atsitikti galėjo ir šios knygos viršeliui: nėra įrodymų, kad jis buvęs dažytas – restauruojant dažų liekanų neaptikta, tačiau dažai galėjo ir nusitrinti, turint galvoje viršelio buvimo terpę kelis paskutiniuosius šimtmečius.

Tarkime, kad raidė „C“ iš tiesų yra savininko monograma. Kokio? Galbūt ateietyje pavyks tai iššifruoti, o kol kas peršasi išvada, kad šis asmuo gyveno Vilniuje ir buvodavo (jei ne pastoviai gyveno) Žemutinės pilies valdovo rūmuose. Tikriausiai ne tą vienintelį kartą jis yra užsakęs ir viršelius savo turimoms knygoms padaryti ar perdaryti. Panašu, kad ir maldaknygę visuomet nešiodavosi su savimi, kol neprarado... Tik tokiu atsitiktinumu tepaaiškinamas jos atsidūrimas atmatų duobėje...

Kad knyga buvusi įrišta Vilniuje ir būtent kunigaikščio dvare, tvirtai teigti negalima; ji galėjo atkelti ir iš kurios nors Europos šalies. „Tikrai žinoma, kad pirmosios knygos į Lietuvą plaukė iš dviejų šalių: iš Vokietijos – J. Gutenbergo tėvynės, ir

⁷ Ten pat, p. 43.

⁸ Ten pat, p. 41.

⁹ Ten pat, p. 44.

¹⁰ Ten pat, p. 43.

iš Italijos – renesanso lopšio¹¹. Tačiau dažniausiai būdavo atvežamos neįrištos knygos. Lietuvos feodalinės valstybės laikais Vilnius buvo knygrišystės centras. Jame niekada netrūko gerų knygrišių, kurie atvežtas iš Vakarų Europos neįrištas knygas įrišdavo ir pardavdavo visoje šalyje¹². Pirkėjas galėjo išsirinkti knygos įrišimą pagal savo skonį¹³. Yra duomenų, kad Lietuvos knygrišiai labiausiai mėgo naudoti veršiuoko odą, nes ji minkšta ir ne tokia porėta, kaip, pavyzdžiui, kiaulės. Rastasis viršelis irgi yra iš rudos (?) veršiuoko odos...

Kol kas negalime atsakyti į klausimą, kurio valdovo bibliotekai ši knyga galėjo priklausyti. „Apie Lietuvos didikų valdovų bibliotekas mažai težinoma. Iki Žygimanto Augusto įžengimo į Lietuvos didikų kunigaikščio sostą asmeniškios valdovo ir valstybės knygos buvo laikomos kartu su valstybinėmis sutartimis, privilegijomis, išdo ir kitokiomis ataskaitinėmis bei turto surašymo knygomis. Pradžioje jos kartu su valstybės išdu buvo saugomos Trakuose, pusiasalio pilyje ant kalvos. Tik žymiai vėliau, jau XVI a. pradžioje, kunigaikščio išdas kartu su visomis valstybinėmis rankraštinėmis ir kitokiomis knygomis buvo perkeltas į Vilniaus pilį“¹⁴.

Tačiau ne visų Lietuvos kunigaikščių rašytiniai turtai buvo saugomi Trakuose. Mūsų laikus pasiekė rašytinė žinia iš 1506 m., kai, vykdamas į Vilnių, Lydoje mirė dLk Aleksandras (valdė 1492–1506 m.). Tarp valdovo vežamo turto buvo ir knygų. Į turto sąrašą buvo įtrauktas mišiolas, įrištas gelsvu aksomu su sidabriniais paaukuotais papuošimais ir apkaustais, 6 sidabru puoštos knygos, 12 knygų be sidabro papuošimų ir 19 kodeksų¹⁵.

Viduramžiais knyga buvo reta ir vertinga ne tik todėl, kad buvo rašoma ir perrašinėjama ranka, bet ir todėl, kad, savininkui užsakius, pakliūdavo į rankas meistrui juvelyrui, kuris iš jos, tauriaisiais metalais ir brangakmeniais papuošęs, padarydavo tikrą šedevrą. Aprašomieji knygos viršeliai greičiausiai irgi buvo puošti auksu, bet ne ažūriniais apkaustais ar metaliniais gumburais, kas būdinga patiems ankstyviausiems įrišimams (nėra kniedijimo žymių), o kitu auksavimo būdu, t. y. įkaitintas spaudas buvo išspausdinti į odą, padengtą plonu aukso sluoksniu. Šią išvadą leidžia daryti išspausdinti atlikti odoje negatyviais spaudais. Vieni išspausdinti išlikę geriau, kiti nėra labai ryškūs, tačiau jie rodo, kad, kaip jau minėta, spausdintas buvo išorinis odos paviršius, o ne vidinis, naudojant negatyvųjį spaudą, t. y. tokį, kuriame norimas išryškinti ornamentas – iškilus, tuomet išspaudas – gilus. Priešingu atveju būtų atsi-

¹¹ N. Feigelmanas, *Lietuvos inkunabulai*, Vilnius, 1975, p. 27.

¹² E. Laucevičius, *min. veik.*, p. 12.

¹³ *Ten pat*, p. 23.

¹⁴ *Ten pat*, p. 111.

¹⁵ Pape F. *Acta Alexandri. Monumenta Mediis Aevi historica res gestas Poloniae illustrantia*, Cracovia, 1927, t. XIX, p. 542.

spaudęs iškilus ornamentas, ir tuomet kalbėtume apie pozityviuoju spaudu padarytus akluosius įspaudus – paprastą bespalvį ornamentą¹⁶.

Deja, aukso liekanų ant šio viršelio taip pat nerasta. Nerasta ir ženklų, liudijančių apie šios knygos susegimo galimybę. Viduramžiais knygų viršeliai būdavo susegami viena ar dviem sąsagomis, knygos tyrinėtojų vadinamomis segtuvais, kurios rodydavo ne tik juvelyro skonį, meistriškumą, bet ir savininko, užsakiusio knygos aptaisą, turtingumą. O ir knygos lentynoje stovėdavo ne nugarėlėmis į priekį, o taip, kad būtų matyti puošniosios sąsagos...

Išdėstyti faktai leidžia daryti išvadą, kad odinis knygos viršelis, rastas Vilniaus žemutinės pilies valdovų rūmuose, Pietinį įvažiavimą saugojusio bokšto rūsyje, priklauso pereinamajam iš gotikos į renesansą laikotarpiui ir chronologiškai siejamas su XVI a. pradžia. Tiksliau datuoti bus galima ateityje, suradus panašius įspaudus ant to paties laikotarpio panašaus formato knygų.

Taip pat galima padaryti išvadą, kad šis viršelis tikrai buvo uždėtas ant knygos ir nebuvo nuimtas, norint jį perrišti. Knygos būdavo perrišamos susidėvėjus odai, o rastasis viršelis pernelyg sveikas, kad būtų galima jo atsisakyti, ypač palyginus jį su kitais kartu rastais susidėvėjusiais daiktais. Vadinasi, į bokšto rūšį įkrito visiškai sveika maldaknygė.

Dauguma čia išdėstytų samprotavimų yra hipotetiniai, o klausimai apie knygos savininką, knygą įrišusį asmenį bei jo kilmę, taip pat pačios knygos leidimo bei įrišimo vietą ir pan. kol kas lieka atviri.

Daiva Steponavičienė

**KAUNO VYTAUTO DIDŽIOJO KULTŪROS MUZIEJAUS
PRIEŠISTORINIS SKYRIUS 1936–1940 METAIS
(pirmajai mokslinei archeologijos ekspozicijai 60 metų)**

Muziejaus įkūrimas, struktūra ir patalpos

Lietuvos muziejininkystės istorijoje yra daug reikšmingų datų. Nuo pirmojo Dionizos Poškos muziejaus atsiradimo XIX a. pradžioje Baubliuose – Bijotuose, iki

¹⁶ E. Laucevičius, min. veik., p. 37.

pilnaverčio Kauno Vytauto Didžiojo muziejaus įkūrimo praėjo daugiau negu šimtmetis. 1936 m. spalio 22 d. Respublikos Prezidento Antano Smetonos ir Ministrų Tarybos Pirmininko Juozo Tūbelio pasirašytu įstatymu Kaune buvo įsteigtas Vytauto Didžiojo muziejus, kuriame buvo įkurti du muziejai – Karo ir Kultūros.

Nurodytais metais Kaune buvo pastatyti specialūs muziejams rūmai Donelaičio gatvėje, prie buvusios Vienybės aikštės. Nuo Donelaičio gatvės pusės įsikūrė jau 1921 m. Čia įkurtas Karo muziejus, o nuo Putvinskio gatvės pusės – Kultūros muziejus. Karo muziejui vadovavo generolas Vladas Nagevičius, o Kultūros muziejui – dailėtyrininkas Paulius Galaunė. Karo muziejus paveldėjo iki 1936 m. sukauptus eksponatus, o Kultūros muziejus beveik kūrėsi iš nieko. Jam atiteko tik buvusio Kauno miesto muziejaus rinkiniai ir M. K. Čiurlionio kūryba.

Vytauto Didžiojo kultūros muziejuje buvo įkurti Priešistorinis skyrius, Istorinis ir Etnografinis skyriai. M. K. Čiurlionio kūrybos skyrius buvo pavadintas Meno skyriumi, nors M. K. Čiurlionio galerija turėjo lyg ir atskirą skyrių. Jo kūrybos ekspozicijai skirtos pačios geriausios ekspozicijos salės. Prie Meno skyriaus glaudėsi lietuvių liaudies menas, kiek susijęs ir su Etnografijos skyriumi. Meno skyriui priklausė turima M. K. Čiurlionio kūryba, Vakarų Europos ir Lietuvos dailininkų kūriniai. Buvo dar Kultūros paminklų apsaugos ir Rinkinių priežiūros skyriai. Be minėtų skyrių, muziejus turėjo savo administraciją, kurią sudarė mokslinis sekretorius, buhalteris, mašininkės ir bibliotekininkas. Jis turėjo savo kūriką, sargus-budėtojus, valytoją, fotografą. 1937 m. buvo įsteigta konservavimo-restauravimo laboratorija. Be muziejaus administracijos, buvo Muziejaus taryba, kuri buvo numatyta ir Muziejaus įstatyme. Tame pat įstatyme buvo nurodytos direktoriaus ir skyrių vedėjų pareigos ir teisės. Kultūros muziejus galėjo turėti garbės bendradarbius ir bendradarbius talkininkus. Muziejaus darbuotojų buvo nedaug, bet savo uždavinius visi vykdė gerai ir sąžiningai. Vėliau muziejaus darbuotojų šiek tiek daugėjo, buvo samdomi dailininkai braižytojai, kai kurių salių prižiūrėtojai, rūbininkas.

1936 m. naujai įsikūrusiame muziejuje darbą pradėjo direktorius Paulius Galaunė, mokslinis sekretorius kompozitorius Viktoras Kuprevičius, Priešistorinio skyriaus vedėjas dr. Jonas Puzinas, Istorinio skyriaus vedėjas Amerikos lietuvis Aleksandras Račkus, kolekcionierius ir numizmatas, Etnografinio skyriaus vedėjas dailininkas Antanas Rūkštelė. Direktorius buvo ir Meno skyriaus vadovas. Iki 1940 metų pagrindinis muziejaus mokslinis personalas ir administracija nekito. A. Račkui išvykus atgal į Ameriką, Istorinio skyriaus vedėju buvo paskirtas visiems mums žinomas numizmatas Povilas Karazija. Paminklų apsaugos skyriui vadovavo Vladas Pryšmantas. Nuo 1937 m. konservatoriumi-preparatoriumi dirbo skulptorius Pranas Baleniūnas.

Kiekvienas skyrius turėjo po vieną darbuotoją – muziejininką. Priešistorinio skyriaus muziejininku buvo paskirtas tuomet dar studentas Pranas Kulikauskas, Istorinio – istorikas Kazys Paunksnis, Etnografinio – studentas Klemensas Čerbulėnas. Meno skyriaus muziejininkai keitėsi, keitėsi ir Istorinio skyriaus muziejininkai.

Daugiausia pagalbinio personalo dirbo Paminklų apsaugos skyriuje. Jame dirbo: Vincas Ramanauskas, Germana Steikūnienė, Balys Lukoševičius ir keli laisvai samdomi muziejininko padėjėjai. Kiek vėliau šiam skyriui vadovavo dailininkas Vytautas Kazimieras Jonynas; jame dirbo ir dailininkas Vytautas Kairiūkštis, Halina Kairiūkšytė-Jacinienė ir dailininkas Vaclovas Rataiskis (Ratas). Nors muziejaus rūmai buvo pastatyti pagal specialų projektą, tačiau toli gražu netenkino muziejaus pastatams keliamų reikalavimų. Daugiausia dėmesio buvo skirta ekspozicijų salėms. Administracijos patalpos buvo labai mažos ir labai nedaug. Muziejui nebuvo numatytos saugyklos ir laboratorijų patalpos. Ypač muziejus kentėjo dėl saugyklų nebuvimo. Be to, patalpų didesnę dalį dalybų metu ir reprezentacinę pusę gavo Karo muziejus. Jis dalį ekspozicijos salių, rodos, šešias iš Kultūros muziejaus pasisavino savavališkai. Dėl to tarp muziejų direktorių išsiplieskė konfliktas, neišėjęs į gera muziejininkystei. Pirminiame projekte buvo numatyta, kad Karo ir Kultūros muziejų ekspozicija bus bendra. Lankytojas, atėjęs į muziejų, galėjo susipažinti su ekspozicijomis neišeidamas iš muziejaus. Kilus konfliktui dėl patalpų, abu muziejai atsiriboję vienas nuo kito užrakintomis salių durimis. Abu muziejai nepalaukė jokių ryšių, nebuvo jokio bendradarbiavimo, net tarnautojai negalėjo bendrauti.

Muziejaus darbuotojų atlyginimai buvo pakankami. Gana ženklūs atlyginimai, atrodo, 18-os kategorijos, buvo direktoriaus ir skyrių vedėjų. Muziejininkai gavo apie 300 litų per mėnesį. Atlyginimus gaudavome kiekvieno mėnesio pirmąją dieną reguliariai. Labai tvarkingas buvo muziejaus buhalteris. Jokių kasininkų nebuvo. Atlyginimą kiekvienas gaudavome atskirame voke, kuriame mašinėle buvo išspausdinta pavardė ir atlyginimo suma. Aš, kaip muziejininkas studentas, iš gauto atlyginimo susimokėdavau už nuomojamą kambarį, kuris kainuodavo apie 50 Lt per mėnesį. Kiekvieną mėnesį galėjau nusipirkti kostiumą, batus ir kitus būtinus drabužius. Darbo sąlygos buvo geros. Dirbti pradėdavome 8 valandą, baigdavome 14 valandą. 12 valandą būdavo pusės valandos pertrauka, kurios metu tarnautojai galėdavo užkąsti. Jokių bufetų ar valgyklų nebuvo. Privatūs verslininkai atveždavo specialiais vežimėliais bandelių, dešrelių, pieno. Šeštadieniais darbą baigdavome 12 val. Keletą dienų atostogų gaudavome per Kalėdų ir Velykų šventes.

Muziejininkams priklausė 9-os kategorijos atlyginimai. Siunčiami į komandiruotes gaudavo dienpinigių, turėjo teisę važiuoti traukiniu antrąja klase.

Kultūros muziejus kūrėsi tuščiose patalpose, kai kuriuos senus rašomuosius stalus ir spintas perėmė iš buvusio Kauno miesto muziejaus ir M. K. Čiurlionio galerijos, kuri tuomet buvo Meno mokyklos rūmuose Žaliakalnyje. Iki 1938 m. buvo įsigyta visiems skyriams ir ekspozicijų salėms nauji baldai, gabliotės, vitrinos ir kt.

Tarpusavyje tarnautojai labai gerai sugyveno, draugavo, lankėsi vieni pas kitus, nueidavo drauge į kavinę ar restoraną. Sekmadieniais organizuodavo išvykas į gamtą. Studentai buvo išleidžiami į paskaitas, bet dienos skirtą darbą privalėjo padaryti po darbo valandų.

Muziejininkai kiekvieną sekmadienį turėjo vesti ekskursijas lankytojams ir ekskursijų grupėms. Reikėjo mokėti papasakoti ir apie M. K. Čiurlionio kūrinius. Tam darbui juos paruošdavo skyrių vedėjai.

Muziejaus direktorius kiekvieną rytą patikrindavo visus skyrius, ar visi darbuotojai atėjo į darbą. Mes, jaunieji muziejininkai, jo privengdavome, kiek bijojom, bet labai gerbėm, o vėliau net susidraugavom. Pašalinių žmonių atėjimas darbo metu buvo nepageidaujamas. Būdavo net kuriozų. Vieną kartą pas K. Čerbulėną atėjo A. Mikėnaitė, nepaprastai kukli ir draugiška. Tuo metu Čerbulėnas pamatė, kad ateina P. Galaunė, liepė Mikėnaitei slėptis į kubilą.

Muziejus organizuodavo daug parodų – vietinių ir užsienio dailininkų. Būdavo daug svečių. Turėjau progos pažinti visus to meto žymesnius dailininkus: A. Žmuidzinaičių, J. Šileiką, A. Galdiką, P. Kalpoką, V. Vizgirdą, V. Didžioką, K. Šimonį, V. Kairiūkštį, V. Mackevičių ir kt. Vėliau su V. Kairiūkščiu susibičiuliuavom.

Darbas Priešistoriniame skyriuje

Pirmas ir pagrindinis skyriaus darbas buvo sutvarkyti esamus rinkinius, kurių pagrindą sudarė buvusio Kauno miesto muziejaus rinkiniai. Vėliau skyriui buvo perduota Valstybinės Archeologijos Komisijos sukaupta archeologinė medžiaga.

Minėtuose rinkiniuose buvo ir su archeologija nieko bendra neturinčių radinių, įvairių suakmenėjimų, senovinių monetų, istorinių ir net etnografinių eksponatų. Teko viską peržiūrėti, sugrupuoti, perduoti kitiems skyriams. Visi Archeologiniam skyriui perduoti dirbiniai gulėjo numatytoje ekspozicijos salėje ant grindų. Nelengvas darbas buvo klasifikuojant medžiagą. Jam vadovavo dr. J. Puzinas. Jis turėjo peržiūrėti buvusio Miesto muziejaus bylas bei buvusio Valstybinės archeologijos komisijos archyvus, Tado Daugirdo rankraščius Universitete, rinkti žinias iš archeologijos literatūros, laikraščių, žurnalų. Tai pareikalavo daug laiko. Tas darbas baigtas tik 1937 m. kovo mėnesį.

Minėti dirbiniai buvo gauti nekonservuoti, įvairiai supakuoti, prisiūti ant kartoninių lentelių, įvynioti į popierių ir kitaip. Dauguma jų buvo be metrikų. Atrinkus archeologinius dirbinius, reikėjo juos suklasifikuoti, suskirstyti pagal chronologiją ir medžiagą, paruošti juos konservavimui, moksliniam inventorinimui, būsimai ekspozicijai. Pirmą kartą turėjau progos pažinti visą turimą skyriuje archeologinę medžiagą. Aš tuomet dar silpnai žinojau dirbinių tipus, archeologinę terminologiją, jų chronologiją. Pirmas ir pats sunkiausias bei atsakingiausias darbas buvo dirbinių inventorinimas. Turėjau gerai padirbėti, kad inventorinimo darbą galėčiau atlikti savarankiškai.

Eksponatų inventorinimui buvo užsakytos didelio formato knygos, įrištos kietais viršeliais, gale direktoriaus antspaudu ir parašu nurodyta, kiek knygoje yra lapų.

Pildant skiltis, negalima buvo braukti ar kitaip taisyti tekstą. Tai buvo labai kruopštus ir atsakingas darbas. Iki pradėjau pažinti dirbinius, visas grafas užpildydavau ant atskirų lapų – juodraščių, dr. J. Puzinas peržiūrėdavo, patikrindavo. Inventoriaus knygų skiltis reikėjo pildyti juodu tušu. Darbą gana greit išmokau. Buvusio Kauno miesto muziejaus akmeniniai kirvukai buvo suinventorinti be didesnio jų aptarimo. Inventoriaus sąrašo numeriai užrašyti baltais aliejiniais dažais, kur papuola. Reikėjo senus numerius, įrašius juos į inventoriaus knygą, pašalinti, nuvalyti. Nauji inventoriaus numeriai buvo užrašomi juodu arba baltu tušu ir padengiama „capon“ laku, kurio pasigamindavome patys iš sugadintų ar senų nereikalingų filmų, nuėmus emulsijos sluoksnį ir ištirpinus filmą acetonu. Inventoriniai numeriai buvo užrašomi mažiausiai matomoje vietoje, pavyzdžiui, akmeninių kirvukų su skylė kotui tos skylės viduje.

Prieš dirbinius inventoriant, jie būdavo nuvalomi, konservuojami. Tai atlikdavo nagingasis P. Baleniūnas.

Muziejus turėjo savo fotografą, dirbusį prieš tai aviacijoje, p. Timuką. Ilgesniam eksponatų išsaugojimui būdingiausieji būdavo ne tik fotografuojami, bet ir piešiami. Tam darbui muziejus samdė dailininkus – braižytojus. Pirmiausia buvo piešiami tie dirbiniai, kurių originalo išsaugojimas kėlė problemų, pvz., žirgų kamanos, inkrustuotos metalais, ar diržai, puošti metaliniais papuošimais. Pz., žirgų kamanas, padengtas „sidabru“, nuostabiai piešė dailininkas V. Rataiskis.

Negatyvai ir pozityvai buvo inventorinami atskirose specialiomis skiltimis inventorinėse knygose. Negatyvų inventorinis numeris rašomas ant tuščio negatyvo – filmo pakraštėlio dešiniame kampe viršuje. Pozityvų numeriai buvo užrašomi juodu tušu „blogoje“ pusėje. Visą šį darbą atlikdavo muziejininkas. Buvo nustatyta, kiek dirbinių per darbo dieną būtina suinventorinti ar atlikti kitą būtiną darbą. Atrodo, norma buvo suinventorinti 20 dirbinių.

Archeologinių dirbinių inventorinimas man buvo geriausia mokykla. Išmokau terminologiją, detalai dirbinių pažinti, susipažinti su jų chronologija, tipais, geografiniu paplitimu.

Kiekvienais metais skyrius pasipildydavo naujais eksponatais, žmonių dovanotais, pirktais ar įgytais ekspedicijose. Tiems asmenims, kurie dovanodavo eksponatų, būdavo išduodami muziejaus padėkos kvitai. Atsimenu, vienas pilietis atnešė maišiką geležinių žašlų, balno kilpų ir kitų dirbinių iš Mikytų, Šakių apskrities. Atnešęs pasakė: „Girdėjau, kad vaikai iš tokių dalykų mokosi, tai tegul pasimoko“. 1939 m. buvo jau suinventorinta per 7000 dirbinių; apie 3000 buvo dar neinventorinti.

Priešistorinio skyriaus ekspozicijos paruošimas ir atidarymas

Priešistorinio skyriaus ekspozicijai buvo intensyviai ruošiamasi. Jau inventorizuojant turimus eksponatus buvo daroma jų atranka, sudaroma atitinkama kartote-

ka. Pirmiausia reikėjo užsakyti atitinkamas, ano meto sąlygomis geras, modernias vitrinas. Buvo pasinaudota kaimyninių šalių patirtimi. Atsisakyta iki tol muziejų, dar nuo Tiškevičiaus laikų, horizontalių gabliočių. Juose lankytojas eksponatus matydavo žiūrėdamas žemyn ar net pasilenkdamas. Nutarta užsakyti statmenas dviejų tipų vitrinas. Statomos prie sienos vitrinos turėjo du skydus, salės viduryje – dvigubas, skydai iš abiejų pusių. Skydų aukštis turėjo būti žmogaus dydžio, kad apžiūrint eksponatus lankytoji nereikėtų lankstyti. Dr. J. Puzinas, dalyvaudamas archeologų kursuose Rygoje, Elbinge, bei aplankęs daugelį Latvijos, Rytprūsių ir kitų muziejų, matė tokio tipo vitrinas, todėl padaryti jų projektą nebuvo sudėtinga. Lankydamas kitų šalių muziejus, dr. J. Puzinas sukaupė daug muziejinio darbo patirties ir visą, kas geriausia, priimtina, pritaikė V. D. kultūros muziejaus Priešistorinio skyriaus ekspozicijai. Pateiktus vitrinų projektus turėjo patvirtinti muziejaus Mokslinė taryba. Jas pagamino Šančiuose buvęs „Metalo“ fabrikas. Pagal turimas ekspozicijai patalpas buvo pagaminta 20 didelių, dvigubų, ir 16 mažojo tipo vitrinų. Faneros skydai buvo aptraukti šviesia nebalinta drobe. Kadangi V. D. K. muziejus neturėjo savo saugyklų, tai vitrinų apatinėje dalyje buvo įruoštos uždaros lentynėlės-stalčiai, kuriuose buvo saugojami archeologiniai dirbiniai. Vitrinos ir lentynėlės buvo rakinamos nestandartiniu užraktu, kurie lankytoji nekrito į akis. Stiklinių vitrinų metaliniai rėmai ir kitos dalys buvo nudažytos ramia pilkšvai mėlyna spalva.

Priešistorinio skyriaus ekspozicijai buvo išskirtos dvi gana šviesios patalpos nuo Vieniybės aikštės pusės. Mažonoje salėje prie sienų tilpo 6 vitrinos, visos kitos buvo didžiojoje salėje. Priešistorinio skyriaus ekspozicijos tikslas buvo atkurti seniausią Lietuvos gyventojų kultūrą, buitį, papročius, pagrindinius verslus, santykius su kaimynais ir kitus žilosios praeities kartų gyvenimo aspektus. Mažonoje salėje turi tilpti akmens amžius, didžiojoje salėje – visų kitų laikotarpių būdingiausi eksponatai. Suprantama, skyriuje turimų eksponatų nepakako. Trūkstantų nutarta paieškoti kituose muziejuose. Dr. J. Puzinas aplankė beveik visus Lietuvoje buvusius kraštotyros muziejus ir privačius kolekcionierius. Buvo depozito teisėmis gauta eksponatų iš Šiaulių „Aušros“ muziejaus, iš Biržų, Panevėžio, Kėdainių, Kretingos ir kitų muziejų. Iš Biržų kraštotyros muziejaus gauta nemažai retų žalvarinio amžiaus dirbinių. Iš Kretingos muziejaus gautas Tiškevičiaus Palangos gintaro lobis, iš Kėdainių muziejaus – geležies amžiaus dirbinių. Iš privačių kolekcionierių minėtini Kumštyčio dirbinių rinkiniai Plungėje, kun. Kuprio rinkiniai Kretingoje. Tačiau dėl aukštų kainų jų atsisakyta.

Dr. J. Puzinas užmezgė ryšius ir su kai kuriais užsienio šalių archeologiniais muziejais. Iš Tartu universiteto Archeologijos kabineto gauta keliasdešimt dirbinių nuotraukų Lietuvos teritorijoje rastų dirbinių, taip pat iš buvusio Peterburgo, Londono ir Berlyno bei Karaliaučiaus muziejų. Iš Karaliaučiaus (Königsberg (Pr.) „Prussia“ muziejaus gauti Juodkrantės gintaro dirbinių lobiai, žmogaus ir gyvulių figūrėlių, karolių ir kitų būdingesnių neolitui dirbinių muliažai.

Iš savų rinkinių iki 1938 m. pradžios buvo suinventorinta per 6000 eksponatų. Pagrindinės ekspozicijos paruošiamasis darbas, kaip konservavimas, žemėlapių ir iliustracijų bei ekspoziciją paaiškinančių užrašų jau buvo paruošta iki 1938 m. Į šį darbą buvo įtraukti ir kitų skyrių dailininkai, braižytojai ir kt. Pradžioje ekspozicijai buvo atrinkta apie 2000 eksponatų, tačiau dėl vietos stokos buvo eksponuota 1672 vienetai. Visa ekspozicijai atrinkta medžiaga buvo išstatyta prisilaikant chronologijos ir tipologijos principų. Pirmą kartą buvo eksponuoti keli titnago dirbiniai iš paleolito pabaigos (Puvočiai). Nemažai eksponuota kaulo ir rago dirbinių iš mezolito ir vėlesnių laikotarpių. Mažiausiai eksponatų turėta iš žalvario ir ankstyvojo geležies amžiaus. Be pačių įrankių, ginklų ir papuošalų, buvo paruošta keletas originalių kapų modelių-preparatų; vėliau jų eksponuota daugiau. Tai P. Tarasenkos rastas dvigubas žmonių kapas iš Velykuškių piliakalnio, Upytės dvigubas turtingas radinių vyro ir moters kapas, degintinis kapas ir jo duobės pjūvis iš Eigulių, keletas žirgų galvų su puošniomis kamanomis, žąslais, karčių įvijomis, balno kilpomis iš Graužių bei Veršvų žirgų kapų. Tie eksponatai lankytojus labiausiai domindavo.

Ekspoziciją montavo konservatorius-preparatorius Pranas Baleniūnas. Ypač sumaniai jis pritvirtino prie stendo Veršvų turtingo kapo žalvarinį ąsotėlį. Net prof. P. Galaunė negailėjo jam už tai komplimentų. Ekspozicija nebuvo perkrauta. Saikingi ir klasikinio rašto buvo užrašai, rašyti ant šviesiai pilkos spalvos kartono juodu tušu.

Visa ekspozicija galutinai įrengta 1938 m. pradžioje. V. D. K. Muziejaus taryba, vadovaujama direktoriaus P. Galaunės, visą ekspoziciją peržiūrėjo, išreiškė savo pasitenkinimą ir leido oficialiai ją atidaryti.

Į ekspozicijos atidarymą buvo pakviestas Respublikos Prezidentas A. Smetona, ministrai, Kultūros departamento direktorius astronomas A. Juška, kitų departamentų vadovai, žymiausi dailininkai, žurnalistai ir visas V. D. K. muziejaus personalas. Ekspoziciją paaiškino dr. J. Puzinas. Jis Vasario 16-os dienos proga buvo už ekspozicijos įruošimą apdovanotas Gedimino ordinu. Atidarymo iškilmes filmavo Lietuvos kino studija. Filmas buvo demonstruojamas visuose kino teatruose. Iškilmes plačiai nušvietė to meto Lietuvos spauda. Filmas yra išlikęs iki mūsų dienų.

Atidarius priešistorinio skyriaus ekspoziciją, pagausėjo muziejaus lankytojų. Ją lankė daugelis Lietuvos žilosios senovės mylėtojų, mokytojų, šiaip inteligentai ir ypač moksleiviai. Dar 1938 m. norėdami susipažinti su Lietuvos archeologija ir jos tikrąją įrengta ekspozicija, ją aplankė keletas užsienio šalių archeologų: Varšuvos universiteto rektorius, žinomas lenkų archeologas prof. Włodzimierz Antoniewiczus, kurio darbais naudojosi ir mūsų dienų archeologai. Savo veikale „Archeologia Polski“ jis gana daug vietos skyrė ir Lietuvos archeologijai. Lankėsi Herderio instituto Rygoje direktorius prof. Carl Engelis. Jis ypač domėjosi prūsų, lietuvių ir latvių archeologija. Taip pat – Wolfas. Seefeldas iš Berlyno ir Upsalos universiteto studentas archeologas Oxenstjernas. Daug užsienio svečių į muziejų atvedavo Užsienio reikalų ministerijos darbuotoja referentė M. Avietėnaitė. Jau 1937 m. V. D. K. muziejų aplankė 6408 žmonės, o 1938 m. jų skaičius padidėjo iki 10 485 žmonių.

1938 m. liepos mėn. susipažinti su Lietuvos archeologijos ekspozicija bei parinkti savo daktarinėms disertacijoms palyginamosios medžiagos atvyko 5 Karaliaučiaus universiteto archeologijos absolventai, vadovaujami prof. Bolko Freierio von Richthofeno, pas kurį ir man teko pasimokyti archeologijos. Vienas iš atvykusių, šiandieną dar tebegyvenančio netoli Bonos nedideliame Swisttalio miestelyje, buvo archeologas baltistas Lotharas Kilianas. Jis yra daug parašęs straipsnių ir veikalų apie indoeuropiečius ir baltus, kuriais mes plačiai naudojames sprendami sudėtingą baltų kilmės istoriją.

Šios grupės apsilankymas V. D. K. muziejuje nulėmė ir mano studijų kelią į Karaliaučiaus universitetą. Muziejaus vadovybė prieš Švietimo ministerijai paskiriant man stipendiją archeologijos studijoms į užsienį, svarstė, kur būtų geriau mane pasiųsti: į Švediją, Lenkiją ar Vokietiją. Čia nulėmė prof. B. F. von Richthofeno pasiūlymas važiuoti į universitetą. Anot profesoriaus, „Rytprūsių archeologija“ – tai ir Lietuvos archeologija.

1938 m. įruošta Priešistorinio skyriaus ekspozicija su naujais ir retesniais eksponatais išsilaikė beveik iki šio šimtmečio septintojo dešimtmečio, kai po ilgų derybų ir ginčų, kaip ir visas Archeologijos skyrius, buvo perduotas dabartiniam Karo muziejui. Jį keletą kartų buvo papildoma nauja medžiaga, keičiama. Naujai ir gerai įruošta archeologinė ekspozicija Karo muziejuje ir dabar ekskursijų gausiai lankoma. Ji įrengta prisilaikant tų pačių principų. Pasigendama tik kapų modelių, matyt, dėl vietos stokos. Panašios ekspozicijos yra ir daugelio mūsų kraštotyros muziejų, tik su sritiniais skirtumais.

Archeologinės ekspozicijos gerai įruoštos yra ir visuose Lietuvos istorijos kraštotyros muziejuose, tokiuose kaip Kretingos, Telšių, Kernavės, Šiaulių ir kt. Pradžia buvo sunki, bet rezultatai geri. Visiems muziejų archeologams Plurimas Annas!¹

Pranas K u l i k a u s k a s
Pirmasis Priešistorinio skyriaus darbuotojas

¹ P. S. Išsami ataskaita apie Kauno V. D. kultūros muziejaus Priešistorinio skyriaus veiklą 1936-1939 m. paskelbta darbe “V. D. Kultūros muziejaus metraštis“, t. 1. Ją parengė to meto muziejaus mokslinis sekretorius kompozitorius Viktoras Kuprevičius. Žr. min. leidinį, išleistą 1941 m., p. 335–385.